

Danieliaus Alseikos kapas Vilniaus Saulės kapinėse. D. Mukienės nuotrauka

į Lietuvą ir palaidoti Kauno Petrašiūnų kapinėse šalia jos motinos amžinojo poilsio vietos.

Plačiausiai D. Alseikos gyvenimas ir veikla yra nušviesta jo paties parašytoje knygoje „Vilniaus krašto lietuvių gyvenimas 1919–1934 metais“. Nemažai įdomių faktų yra paskelbta ir Broniaus Makausko knygoje „Vilnijos lietuviai 1920–1939 metais“ (1991). Apie D. Alseiką daug informacijos yra ir J. Cicėno knygoje „Vilnius tarp audrų“ (1993) bei B. Šėmio (M. Biržiškos) knygoje „Vilniaus golgota“ (1930, ²1992), 1997 m. „Mokslo ir gyvenimo“ antrajame numeryje išspausdintame Vytauto Alseikos straipsnyje. Šiomis knygomis, bei informacija, paskelbta apie Danielių ir Veroniką Alseikas „Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje“, taip pat ir Skuodo muziejaus interneto svetainėje (prieiga internete – <https://inx.lv/J6ST2>), naudojasi ir rengiant šią publikaciją.

Atskiros (monografinės) biografinės knygos, skirtos išskirtinai tik Danieliui Alseikai, kol kas dar nėra išleista.

Parengta pagal Vytauto Alseikos tekstą, išspausdintą 1998 m. žurnalo „Žemaičių žemė“ 4 numerio 8–11 puslapiuose

Marija Birutė Alseikaitė GIMBUTIENĖ – mokslininkė, kuriai žemė atskleidė tūkstančius metų saugotas paslaptis

Marija Birutė Alseikaitė Gimbutienė (1921–1994) – mokslininkė, pasaulinio garso ir viena įtakingiausių lietuvių kilmės archeologų. Ji – archeomitologijos pradininkė, Lietuvos mokslų akademijos užsienio narė (1990), filosofijos mokslų daktarė (1946), Kalifornijos universiteto garbės profesorė (1975), Vilniaus universiteto ir Vytauto Didžiojo universiteto garbės daktarė (1993). Pagrindinė jos mokslinių tyrinėjimų sritis buvo postpaleolitinė (paleolitas). Ji daugiausiai tyrinėjo Europos neolito ir bronzos amžiaus kultūras, suformulavo Kurganų hipotezę.

Marija (kalbant ar rašant apie ją dažniausiai minimas tik jos pirmasis vardas) savo moksliniuose tyrimuose archeologiją, lingvistiką, etnologiją ir religijotyrą sujungė į bendrą discipliną – archeomitologiją, kuri stipriai pakeitė Europos priešistorės sampratą. Ji iškėlė naują požiūrį į archeologiją, nes vykdydama archeologinius kasinėjimus ir juos aprašydama pradėjo savo radinius aiškinti ir juos interpretuoti, apibūdinti jų prasmę. Savo darbuose ji atskleidė Europos tautų, tarp jų ir baltų, priešistorę, evoliuciją, sukūrė koncepciją apie Senosios Europos kultūrą ir jos žlugimą, kai iš Eurazijos stepių Europą užplūdo indoeuropiečių gentys.

Marijos vaikystė ir jos mokslai

Marija gimė 1921 m. sausio 23 d. Vilniuje tuo metu gyvenusių gydytojų, visuomenės veikėjų Danieliaus Alseikos (1881–1936) ir Veronikos Janulaitytės Alseikienės (1883–1971) šeimoje. Augo kartu su vyresniu broliu Vytautu Kazimieru Alseika (1912–2002), kuris tapo žymiu Lietuvos ir JAV visuomenės veikėju, teisininku ir žurnalistu.

Mergaitė nuo mažens buvo žingeidi ir imli mokslui. Vaikystėje vasaromis ji daug laiko pra-

Marija Birutė Alseikaitė Vilniuje 1928 m. Fotografas nežinomas. Nuotrauka iš: <https://inx.lv/J6STH>

leisdavo sodyboje Vilniaus Jeruzalėje (tuometinis Riešės valsčius). Tuo laikotarpiu jos tėvai Vilniuje jau buvo žinomi ir gerbiami inteligentai, medikai. Laisvalaikiu jie domėjosi lietuvių tautosaka ir menais. Kadangi buvo dar ir komunikabilūs žmonės, jų namuose dažnai svečiuodavosi garsiausi to meto

1934 m. gruodžio 1 d. Marijai Birutei Alseikaitei išrašytas Lietuvos Skautų sąjungos liudijimas Nr. 2334. Nuotrauka iš: <https://inx.lv/J6STH>

muzikai, rašytojai, istorikai, mokslininkai, tarp jų ir Jonas Basanavičius, Vydūnas, Juozas Tumas-Vaižgantas. Marija nuo mažens ji sukosi tarp jų.

Pirmąsias mokslo žinias mergaitė įgijo namuose, o vėliau mokėsi Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijoje. 1931 m. rugpjūčio 31 d. su mama ir broliu Vytautu Kazimieru persikėlė gyventi iš Vilniaus į tuo metu buvusią Lietuvos laikinąją sostinę Kauną, nes mama norėjo, kad vaikai gyventų lietuviškoje aplinkoje, dukra mokytųsi lietuviškoje gimnazijoje, o vėliau studijuotų lietuviškame universitete (toks veikė Kaune), o lenkų užimtame Vilniuje 1920–1939 m. tokių galimybių nebuvo. D. Alseika liko gyventi Vilniuje. Marijos tėvų santuoka greitai iširo. Dukra ir toliau palaikė ryšius su tėčiu, aplankydavo jį, didžiavosi jo darbais, tačiau kai jai buvo vos 15, tėtis mirė. Mama ir toliau rūpinosi vaikais, jų mokslais.

Marija 1931–1938 m. mokėsi Kauno „Aušros“ gimnazijoje, baigusi ją, 1938 m. įstojo į Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinį fakultetą, kuriame studijavo lituanistiką. Tais pačiais metais ji pradėjo dalyvauti priešistorinių kapinynų kasinėjimo darbuose Kaune, archeologinius tyrinėjimus pratęsė ir 1939-aisiais bei vėlesniais metais, 1942 m. vykdė vykdė kasinėjimus Kretingos rajone esančiame Reketės kapinyne. Tuo laikotarpiu ji jau domėjosi ir Vilniaus krašto gyventojų tautosaka, buitimi, Vilniaus krašte likusių lietuvių gyvenimu. Kai 1939 m. Vilnius buvo grąžintas Lietuvai, Kauno Humanitarinį fakultetą perkėlė į Vilnių. Vilniaus universitete įkūrus Archeologijos katedrą, Marija joje pradėjo priešistorines studijas. Universitetą baigė 1942 m. įgydama menų magistro laipsnį. Jos diplominio darbo tema buvo „Laidosena Lietuvoje geležies amžiuje“. Baigusi universitetą pradėjo rašyti mokslo daktaro disertaciją tema „Laidosena Lietuvoje priešistoriniais laikais“, kurią 1944 m. įteikė Vilniaus universitetui daktarės laipsniui gauti, tačiau čia jo nespėjo apsiginti, nes su šeima pasitraukė iš Lietuvos.

1942-aisiais – santuoka ir pirmosios dukters gimimas, o tada – emigracija

Iš karto po studijų, 1942-aisiais, Marija ištekėjo už statybos inžinieriaus, architekto, architektūrologo, visuomenės veikėjo Jurgio Gimbuto (1918–2001) ir birželio mėnesį susilaukė pirmosios dukters Danutės.

(Nukelta į 28 p.)

Marija Birutė Aseikaitė su būsimu vyru Jurgiu Gimbutu 1934 metais. Fotografas nežinomas. Nuotrauka iš: <https://inx.lv/J6STH>

1944 m., kai frontas ėmė artėti prie Lietuvos, M. ir J. Gimbutai nutarė pasirinkti emigrantų dalį. Dukra Danutė yra pasakojusi, kad gelbstintis nuo artėjančios sovietų armijos, mama, lipdama į perpildytą laivą Nemune, ją nešė ant rankų.

Pasitraukusi iš Lietuvos Gimbutų šeima iš pradžių apsistojo Austrijoje, vėliau įsikūrė Vokietijoje. Čia Marija toliau gilino žinias ir 1946 m. baigė doktorantūros studijas Tubingeno universitete, ten apgynė filosofijos mokslų daktaro disertaciją ir įgijo etnologijos mokslų daktaro laipsnį. Tais pačiais metais ji pradėjo skelbti savo vykdytų archeologinių tyrinėjimų rezultatus.

Pirmieji gyvenimo metai Jungtinėse Amerikos Valstijose

1947 m. gimė M. ir J. Gimbutų antroji dukra – Žilvilė. 1949-aisiais, mergaitėms kiek paaugus, Gimbutai persikėlė gyventi į Jungtines Amerikos Valstijas (JAV).

Iš 2005, 2015 m. Lietuvoje išleistų prisiminimų apie M. ir J. Gimbutų šeimos gyvenimą sužinome,

kad ji, pirmaisiais metais gyvendama JAV, susidūrė su tipiskais to meto imigrantų iššūkiais – finansiniu nepriteklumi, sunkiu fiziniu darbu ir pastangomis integruotis į visiškai naują aplinką, kartu stengiantis išlaikyti lietuvišką identitetą ir akademinį kelią. Atvykus į JAV, šeimai teko pradėti viską nuo nulio. J. Gimbutas „Dienoraštinės autobiografijos“ III dalyje („Amerikoje“) aprašomi pirmieji buitės kūrimo žingsniai Bostone. Norėdami išlaikyti šeimą sutuoktiniai griebėsi bet kokių prieinamų darbų – Marijai teko dirbti siuvykloje, atlikti įvairius fizinius darbus, 1949 m. rudenį ji, norėdama prisidėti prie šeimos išlaikymo, dirbo apelsinų sulčių gamykloje, savaitgaliais vienerius ar dvejus metus mokytoja.

Akademinės karjeros pradžia

Nepaisant sunkumų, kuriuos patyrė pirmaisiais metais gyvendama JAV, Marija neatsisakė planų dirbti mokslo srityje. „Dienoraštinėse autobiografijose“ rašoma apie jos ryžtą integruotis į JAV akademinę bendruomenę – ji lankėsi Harvardo universitete, ieškojo kontaktų su vietos mokslininkais ir, pristačiusi savo dokumentus Harvardo archeologams, nepaisant kalbos barjero, didelio užimtumo, ji buvo priimta dirbti į Harvardo muziejaus biblioteką. Tai tapo jos neįtikėtinos karjeros pradžia.

1950–1956 m. Marija dirbo Harvardo universitete. Čia ji iš pradžių tyrinėjo ir vertė Rytų Europos archeologinius tekstus, dėstė Antropologijos departamente, vėliau dirbo Harvardo muziejuje.

1954 m. rugpjūčio mėnesį M. ir J. Gimbutai Bostone susilaukė trečiosios dukters – Rasos Julijos.

Kalifornijos universitetas suteikė galimybę Marijai vykdyti jos pripažinimą pelniusią archeologinę ir mokslinę veiklą

1963 m. Marija pradėjo dirbti Kalifornijos universitete. 1964 m. čia ji tapo profesore. Dirbdama aktyviai bendradarbiavo įvairiuose archeologiniuose leidiniuose, enciklopedijose, rašė straipsnius periodiniams leidiniams ir 1953–1964 m. Bostone leistai „Lietuvių enciklopedijai“, nuo 1955 m. – „Encyclopaedia Britannica“, 1986–1987 m. – „The Encyclopedia of Religion“, 1973–1994 m. vadovavo Indoeuropiečių studijų žurnalo Archeologijos skyriui.

Marijos dukra Živilė prisiminimuose apie savo šeimos gyvenimą Kalifornijos namuose Topangoje pasakoja, kad mama šiuos namus vadino „rojumi“. Kadangi Marija buvo mėgstantis bendrauti su dsa-vo kolegomis, giminėmis ir bičiuliais, nepaisant to, kad buvo labai užimta, dirbo mokslinį darbą, rašė knygas, ji tame savo „rojuje“ organizuodavo didžiulius, triukšmingus vakarėlius, į kuriuos pasikviesdavo daug svečių, vaišėms pati gamindavo maistą.

XX a. 6-ajame dešimtmetyje Marijos rūpesčiu Kalifornijos universitete įsteigtas Lietuvių kalbos ir literatūros kursas, o šio universiteto Kultūros istorijos muziejuje – Lietuvių liaudies meno skyrius, o Kalifornijos universiteto Etninio meno galerijoje ji surengė daug dėmesio sulaukusią nuo 1966 m. lapkričio 20 d. iki 1967 m. sausio 15 d. veikusią lietuvių liaudies meno parodą.

Dirbdama universitete ir būdama Lituanistikos instituto mokslinė bendradarbė, ji aktyviai dalyvavo įvairiose visuomeninėse veiklose, buvo kelių JAV ir Europos archeologijos priešistorės, baltistikos bei religijos draugijų steigėja bei narė.

Gyvendama JAV ji sukūrė archeomitologijos mokyklą, savo vykdytuose tyrimuose sujungdama archeologiją, lingvistiką, etnologiją ir religijotyra į bendrą discipliną – archeomitologiją, gerokai pakeitusią Europos priešistorės sampratą. Ji pirmoji pasaulyje ryžosi išskirti baltų gentis pagal jų materialinės kultūros ir laidosenos skirtumus.

Pradedant 1956-aisiais, kai vyko tarptautinis etnologijos ir etnografijos kongresas Filadelfijoje (JAV), iki 1993 m. Marija nuolat buvo kviečiama į įvairiose šalyse (JAV, Airijoje, Anglijoje, Australijoje, Belgijoje, Bulgarijoje, buvusioje Čekoslovakijoje, Egipte, Graikijoje, Indijoje, Izraelyje, Japonijoje ir kt.) rengiamas mokslines konferencijas, simpoziumus (tokių būta daugiau negu 30). Ji juose ne tik dalyvaudavo, bet ir ir skaitydavo pranešimus.

Vykdydama archeologinius tyrinėjimus Marija XX a. 6 dešimtmetyje ėmė daug dėmesio skirti mirties ritualų ir tikėjimo sričiai.

Gavusi Nacionalinio mokslo fondo, Smitsono instituto, Nacionalinio humanitarinių mokslų įnašo fondo, Samuelio II, Kreso bei Venerio-Greno fondų paramą, mokslininkė Kalifornijos universiteto buvo pasiūsta ir nuo 1967 m. iki 1980m. vadovavo priešistorinio laikmečio kasinėjimų dar-

Marija Gimbutienė su savo dukromis Danute, Živile ir Rasa Julijs apie 1955-uosius metus JAV. Fotografas nežinomas. Nuotrauka iš: <https://inx.lv/16STH>

bams sluoksniuotose neolito vietovėse: Obrėje ir Anzoje – buvusioje Jugoslavijoje, Fotolivose (Sitagroi) – Graikijos Makedonijoje, Achileione – Graikijos Tesalijoje, Skalorijoje – Pietryčių Italijoje, itin daug dėmesio skyrė Starčevo Kőrőso kultūros gyvenviečių, Seslo kultūros Achilejono gyvenvietės tyrinėjimams. Kaip archeologė, tyrinėdama ir aprašydama kasinėjimų metu rastus radinius, ji dėmesį koncentravo matriarchaliniams pirmykščių bendruomenių tikėjimams, indoeuropiečių atsiradimo Europoje keliams ir kt., iškėlė hipotezę, kad neolito laikotarpiu Europoje klestėjo taiki civilizacija, kurios pagrindas buvo meninė kūryba ir nematerialios vertybės.

Marijos tyrinėjimų išvados ir keltoms naujoms idėjoms pritarė ne visi

Ne visiems mokslininkams archeologams Marijos išvados ir idėjos buvo priimtinos, tad ji sulaukė nemažai kritikos. Oponentai teigė, kad Marijos darbuose yra nemažai spekuliacijų, visų pirma, nagrinėjant archeologinius radinius kaip religinius, įžiūrint kai kuriose neaiškios lyties žmogaus figūrose moteriškus bruožus ir pan. Dalis istorikų jos platesnes interpretacijas taip pat palaikė spekuliatyviomis, pažymėdami, kad nėra archeologinių įrodymų, jog būtų egzistavusi pirmykštė Europos matriarchalinė, taiki bei egalitariška civilizacijos socialinė sankloda. Kritikos sulaukė ir dalis jos parašytų vėlesnių (Nukelta į 30 p.)

Prof. Marija Birutė Alseikaitė Gimbutienė 1981 m. Plungėje viešnagės pas giminaitę Emiliją Alseikaitę Mikulskienę metu. Fotografas nežinomas. Nuotrauka saugoma Žemaičių dailės muziejuje Plungėje. Fotoreprodukcija iš: <https://inx.lv/j6lza>

knygų apie Senąją Europą. Daugelis archeologų ir istorikų Marijos aprašytą Senąją Europą laikė „pernelyg romantiniu“ ir „svajonių pasaulio“ vaizdiniu, o jos simbolių interpretacijas – pernelyg pritemptomis (pvz., kad nebūtinai kiekviena moteriška figūrėlė simbolizuoja deivę, ar kiekvienas įrantas ant puodo reiškia gyvatę arba kiaušinį). Ji buvo kritikuojama ir dėl kritinės analizės stygiaus, ir dėl perdėtų išvadų, praleidžiant argumentaciją. Buvo rašoma, kad priešingai, nei teigia M. Gimbutienė, jau neolitinėje Europoje būta piliakalnių ir ginklų, o tai rodo buvus ir karus. Kai kurių akademikų teigimu, tiek akmens amžiaus Europa, tiek pirmosios žemdirbių gyvenvietės, tokios kaip Čatal Hiujukas, buvo anaip tol ne utopinės, ir jose būta daug smurto. Marijos pateikiama informacija apie priešpriešą tarp neva homogeniškų taikių žemdirbių ir karingų klajoklių kultūrų buvo laikoma perdėtu supaprastinimu. Jos kritikai teigė, kad ne-

rasta jokių duomenų, patvirtinančių, jog senovėje buvusi matriarchalinė visuomenė.

Marijos dukra Živilė savo prisiminimuose rašo, kad jos mamą emociškai skaudino kritikai, kurie pripažino tik sausus faktus ir atmetė jos drąsias hipotezes apie Senosios Europos deivių kultūrą. Buvo laikotarpis, kai mokslo pasaulyje buvo kone „madinga“ neigti arba sąmoningai neminėti M. Gimbutienės teorijų. Mokslininkė ir jos šeima tai patyrė.

Sulaukė mokslininkų pripažinimo

Vis dėlto Marijos iškelta indoeuropiečių protėvynės hipotezė sulaukė mokslininkų pripažinimo.

Marijos teiginiai, kad archeologinių tyrimų metu randamos deivių figūrėlės simbolizuoja Žemės Motinos gyvybines, vaisingumo galias, kuriančias Pasaulio harmoniją, jo reiškinių amžinąjį atsinaujinimą nenutrūkstančiame gimimo-mirties cikle, įsitvirtino. Buvo pripažinti ir jos teiginiai, jog baltų tautų pirmtakai garbino Žemės deivę bei kitas moteriškos giminės deives, o ateiviai indoeuropiečiai atnešė tikėjimo Dangaus dievu ir kitomis vyriškomis dievybėmis papročius.

Marijos darbų tyrinėtojai pažymi, kad ji 1956 m. „suformulavo Kurganų hipotezę – vieną iš indoeuropiečių kilmės aiškinimų, pagal kurį Ponto stepėje archeologinės kurganų kultūros (sąvoka apimanči duobinių kapų kultūrą ir jos pirmtakes) žmonės greičiausiai kalbėjo indoeuropiečių prokalbe. Ji kurganų kultūrą suskirstė į keturis vienas po kitoėjusius periodus, kurių ankstyviausias (Kurganų I) apėmė Samaros ir Seroglazovo kultūras Dniepro-Volgos regione vario amžiuje (IV tūkst. pr. m. e. pradžia). Šios kultūros atstovai buvo klajokliai gyvulių augintojai, kurie, pasak modelio, III tūkst. pr. m. e. pradžioje paplito visoje Ponto-Kaspijos stepėje ir Rytų Europoje. Kurganų kultūros sąvoką ji įvedė bandydama sujungti vėlyvojo neolito ir ankstyvojo bronzos amžiaus archeologines kultūras, egzistavusias dabartinėje Rusijoje, Ukrainoje ir Moldavijoje.“

Aukšti įvertinimai, liudijantys Marijos didelius nuopelnus mokslui:

- 1960 m. Bostono (JAV) Žemieji prekybos rūmai ir Pasaulinis pabėgėlių komitetas paskyrė Žymaus naujojo amerikiečio premiją;
- 1960 m. Bostone įteiktas „Laisvės“ apdovanojimas;

- 1964 m. Los Andželo Kalifornijos universitetas suteikė Europos archeologijos ordinarinės profesorės vardą;
- 1968 m. JAV dienraštis „The Los Angeles Times“ išrinko Metų Moterimi;
- 1975 m. suteiktas garbės profesorės („above-scale“) laipsnis;
- 1988 m. birželio 25 d. San Francisko Integralinių studijų institutas suteikė filosofijos mokslų garbės daktarės laipsnį už darbą tarpdisciplinėje srityje, kuri apima ne tik archeologiją, bet ir meną, religiją, mitologiją, tautosaką;
- 1991 m. išrinkta Lietuvos mokslų akademijos užsienio nare, išrinkta Lietuvos archeologų draugijos garbės nare;
- 1993 m. balandžio 8 d. už knygą „The Civilization of the Goddess“ (liet. „Deivės civilizacija“), išleistą 1991 m., paskirta 1993 m. JAV Anisfield-Wolf premija, kuri JAV nuo 1935 m. skiriama už žymiausius pasaulio kultūros istorijos tyrimus;
- 1993 m. sausio 27 d. Vytauto Didžiojo universitetas suteikė etnologijos mokslų Garbės daktaro vardą. Šio arbingo apdovanojimo regalias jai buvo įteiktos tų pačių metų birželio 11 d. vykusiam Kauno VDU iškilmingame posėdyje.
- 1993 m. birželio 11 d. suteiktas Vilniaus universiteto Garbės daktaro vardas.

Du įtakingi XX a. Amerikos mokslininkai, mąstytojai ir autoriai Joseph Campbell (1904–1987) ir Ashley Montagu (1905–1999), kurie paliko gilų pėdsaką humanitariniuose ir socialiniuose moksluose, padėjo visuomenei geriau suprasti žmogaus prigimtį, kultūrą ir bendrą žmonijos patirtį. M. Gimbutienės indėlių į istorijos tyrinėjimus prilygino Rozetės akmens atradimui Egipto hieroglifų iššifravimui.

2003 m. režisierė Donna Read ir neopagonizmo autorius bei aktyvistas Starhawk sukūrė bendrą dokumentinį filmą „Signs Out of Time“ apie M. Gimbutienės gyvenimą ir veiklą. Jame nagrinėjamos M. Gimbutienės teorijos, jų kritika ir įtaka akademinėi bendruomenei, socialinių mokslų tyrinėtojams ir feminizmo vystymuisi.

Marija Gimbutienė (anglų kalba jos pavardė rašoma *Gimbutas*), būdama 73 metų amžiaus, mirė

Marija Gimbutienė 1993 m. Vytauto Didžiojo universitete jai įteikus šio universiteto Garbės daktaro regalias. Fotografas nežinomas. Nuotrauka saugoma VDU archyve. Fotoreprodukcija iš: <https://inx.lv/J6SSx>

1994 m. gegužės 8 d. Los Andžele (JAV). Vykdydami paskutinę mokslininkės valią, praėjus keliems mėnesiams po jos mirties, artimieji urną su Marijos palaikais atvežė į Lietuvą ir 1994 m. vasario 2 d. iškilmingai palaidojo Kauno Petrašiūnų kapinėse, šalia jos motinos dr. Veronikos Janulaitytės-Alseikienės amžinosios poilsio vietos. Prieš tai Marijos palaikai buvo nuvežti į jos gimtąjį Vilnių. Čia, Šv. Jonų baž-
(Nukelta į 30 p.)

Marija Gimbutienė savo darbo kabinete. UCLA, 1969 m. K. Jankauskaitės kolekcijos nuotraukos fotoreprodukcija iš: <https://inx.lv/J6SIs>

Marija Gimbutienė 1993 m. Palangoje skaito savo knygos „Senoji Europa“ rankraštį. Fotografas Algirdas Tarvydas. Fotoreprodukcija iš: <https://inx.lv/j6SSs>

nyčioje buvo pagerbtas mokslininkės atminimas. Marijos kapo vietą dabar ženklina žymaus lietuvių skulptoriaus Vlado Vildžiūno (1932–2013) sukurtas antkapinis paminklas.

Mokslininkės atminimo puoselėjimas, darbų aktualizavimas

M. Gimbutienės atminimas puoselėjamas ne tik Lietuvoje, bet ir daugelyje kitų pasaulio šalių, jos skleistos mokslinės idėjos nepraranda populiarumo, knygos iki šiol leidžiamos įvairiomis kalbomis.

Lietuvos Respublikos Seimas ir UNESCO 2021-uosius metus buvo paskelbęs Marijos Birutės Alseikaitės Gimbutienės metais. Ta proga Lietuvoje ir kai kuriose kitose pasaulio šalyse vyko nemažai renginių, skirtų jos atminimui ir darbų aktualizavimui. Lietuvoje itin daug dėmesio sulaukė 2021-ųjų rudenį Lietuvos nacionalinio muziejaus Istorijos namuose surengta tarptautinė paroda „Deivės ir kariai: Marijai Gimbutienei – 100“, kurioje buvo eksponuojami archeologiniai radiniai, atkeliavę iš 15 įvairių Europos muziejų ir įstaigų. Jie iliustravo, kokiais radiniais M. Gimbutienė rėmėsi, išskeldama Europos kultūrinį virsmą apibūdinančias hipotezes.

Ši paroda lankytojus supažindino su dviem fundamentaliomis mokslininkės hipotezėmis apie Europos kultūros raidą ir tapatybę, pelniusiomis

jai visuotinį pripažinimą ir įkvėpusiomis naujus mokslinius, visuomeninius judėjimus. Parodoje buvo pristatoma Senosios Europos civilizacija ir jos baigtis susidūrus su iš rytų pradėjusiais veržtis karingais klajokliais, paskleidusiais indoeuropietišką prokalbę ir pasaulėžiūrą. Šioje parodoje taip pat buvo galimybė išsamiai susipažinti su M. Gimbutienės asmenybe, jos šeimos gyvenimu emigracijoje ir mokslininkės akademinė karjera.

Marijos Gimbutienės knygos

„Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje“ (VLE) pažymima, kad Marija veikaluose „Deivės civilizacija“ (1991) ir „Senoji Europa“ (išspausdinta 1996, ²2022) nagrinėjo senosios Europos (nuo 7000 iki 2500 pr. Kr.) visuomenės struktūrą, raidą, religiją, raštą, kad ji aprašė žemdirbių visuomenę, kurioje matrilineji bendruomenė (matriarchatas) ilgainiui pakeitė patrilinejinę (patriarchatas), religiją laikė moters – deivės – religija, iškėlė hipotezę apie senosios Europos ir Eurazijos stepių kultūrų susiliejamą. VLE taip pat yra nurodytos šios jos parašytos knygos: „Laidosena Lietuvoje priešistoriniais laikais“ (*Die Bestattung in Litauen in der vorgeschichtlichen Zeit*, 1946), „Rytų Europos priešistorė“ (*Prehistory of Eastern Europe*, 1956), „Bronzos amžiaus kultūros Vidurio ir Rytų Europoje“ (*Bronze Age Cultures of Central and Eastern Europe*, 1965), „Slavai“ (*The Slavs*, 1971), „Senosios Europos deivės ir dievai nuo 7000 iki 3500 prieš Kristų“ (*The Goddesses and Gods of Old Europe 7000–3500 B. C.*, 1974), „Baltai priešistoriniais laikais“ (1985), „Deivės kalba“ (*The Language of the Goddess*, 1989), „Senoji simbolika lietuvių liaudies mene“ (1994), „Baltų mitologija: senovės lietuvių deivės ir dievai (2002) ir kitas [...].

M. Gimbutienės parašytos ir išspausdintos monografijos:

1. Marija Gimbutas, (1946) *Die Bestattung in Litauen in der vorgeschichtlichen Zeit*, (1946) Tübingen: H. Laupp.

2. Marija Gimbutas, (1956). *The Prehistory of Eastern Europe. Part I: Mesolithic, Neolithic and Copper Age Cultures in Russia and the Baltic Area*. American School of Prehistoric Research, Harvard University Bulletin No. 20. Cambridge, MA: Peabody Museum.

Antropomorfinė skulptūrėlė. Hamandžios kultūra, 5000–4600 m. pr. Kr., Baia, Tulčos aps., Rumunijos nacionalinio muziejaus kolekcija, nr. 11662. Fotografas Marius Amarie. Ši vertybė buvo eksponuojama 2021 m. Lietuvos nacionalinio muziejaus Istorijos namuose Vilniuje surengtoje tarptautinėje parodoje „Deivės ir kariai: Marijai Gimbutienei – 100“. Fotoreprodukcija iš parodos reklaminio plakato

3. Marija Gimbutas, & R. Ehrich (1957). *COWA Survey and Bibliography, Area – Central Europe*. Cambridge: Harvard University.

4. Marija Gimbutas, (1958). *Ancient symbolism in Lithuanian folk art*. Philadelphia: American Folklore Society, Memoirs of the American Folklore Society 49.

5. Marija Gimbutas, (1958). *Rytprūsių ir Vakarų Lietuvos Prieistorinės Kultūros Apzvalga* [angl. *A Survey of Prehistory of East Prussia and western Lithuania*]. New York: Studia Lituaica I.

6. Marija Gimbutas, & R. Ehrich (1959). *COWA Survey and Bibliography, Area 2 – Scandinavia*. Cambridge: Harvard University.

7. Marija Gimbutas, (1963). *The Balts*. London: Thames and Hudson, Ancient peoples and places 33.

8. Marija Gimbutas, (1965). *Bronze Age cultures in Central and Eastern Europe*. The Hague/London: Mouton.

9. Marija Gimbutas, (1971). *The Slavs*. London: Thames and Hudson, Ancient peoples and places 74.

10. Marija Gimbutas, (1974). *Obre and Its Place in Old Europe*. Sarajevo: Zemalski Museum. Wissenschaftliche Mitteilungen des Bosnisch-Herzogowinischen Landesmuseums, Band 4 Heft A.

11. Marija Gimbutas, (1974). *The Gods and Goddesses of Old Europe, 7000 to 3500 BC: Myths, Legends and Cult Images*. London: Thames and Hudson.

12. Marija Gimbutas, (1981). *Grotta Scaloria: Resoconto sulle ricerche del 1980 relative agli scavi del 1979*. Manfredonia: Amministrazione comunale.

13. Gimbutienė, Marija (1985). *Baltai priešistoriniais laikais: etnogenezė, materialinė kultūra ir mitologija*. Vilnius: Mokslas.

14. Marija Gimbutas, (1989). *The Language of the Goddess: Unearthing the Hidden Symbols of Western Civilization*. San Francisco: Harper & Row.

15. Marija Gimbutas, (1991). *The Civilization of the Goddess: The World of Old Europe*. San Francisco: Harper.

16. Marija Gimbutas, (1992). *Die Ethnogenese der europäischen Indogermanen*. Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck, Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft, Vorträge und kleinere Schriften 54.

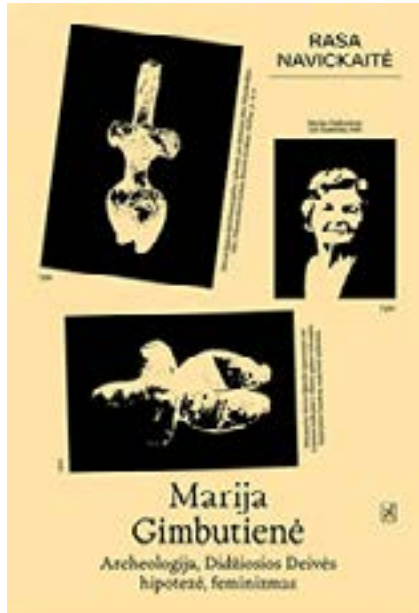
17. Marija Gimbutas, (1994). *Das Ende Alteuropas. Der Einfall von Steppennomaden aus Südrussland und die Indogermanisierung Mitteleuropas*. Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft.

18. Gimbutas, Marija, edited and supplemented by Miriam Robbins Dexter (1999) *The Living Goddesses*. Berkeley/Los Angeles: University of California Press.

Iš viso jau yra išspausdintos dvidešimt trys M. Gimbutienės parašytos knygos, kurios išleistos anglų, italų, japonų, lietuvių, portugalo, rumunų, vengrų ir vokiečių kalbomis. Iki 2026 m. jau turėjome galimybę lietuvių kalba skaityti šešias jos knygas:

1. „Senoji Europa“ (1996 m.); 2. „Senovinė simbolika lietuvių liaudies mene“ (1994 m.); 3. Baltų mitologija. Senovės lietuvių deivės ir dievai“ (2002 m.); 4. „Baltai priešistoriniais laikais: etnogenezė, materialinė kultūra ir mitologija“ (1985 m.); „Laimos palytėta“ (2002 m.). 2026 m. į lietuvių kalbą išversta Marijos parašyta paskutinioji jos knyga – „Gyvosios deivės“ (originalus pavadinimas anglų kalba – „The Living Goddesses“). Ją užbaigę spaudai parengti Marijos mokinė Miriam

(Nukelta į 34 p.)

Rasos Navickaitės knygos „Marija Gimbutienė. Archeologija, Didžiosios Deivės hipotezė, feminizmas“ (Vilnius, 2024) viršelis

Robbins Dexter, knygą 1999 m. Los Andžele išleido Kalifornijos universitetas. Į lietuvių kalbą išvertė ir šią knygą lietuvių kalba šiemet leidžia Vilniuje veikianti leidykla „Lapas“.

Straipsniai ir kitos svarbesnės publikacijos apie M. Gimbutienę

Lietuvoje yra paskelbta nemažai straipsnių ir kitų publikacijų apie M. Gimbutienę ir jos darbus, tarp jų:

- „Marija Birutė Gimbutienė“, *100 iškiliausių Lietuvos žmonių* (2009);
- „Marija Gimbutienė (Alseikaitė) (1921–1994)“, *Lietuvos archeologijos draugija*: <https://lad.lt/gimbutienemarija/>;
- „Marija Gimbutienė“, *Senoji Europa (VII skyriaus 5 skyrelis)*, 1996;
- „Marija Gimbutienė“, *Senoji Europa (IX skyriaus 3 skyrelis)*, 1996;
- „Marija Gimbutienė“, *Senoji Europa (X skyriaus 9 skyrelis)*, 1996;
- „Marija Birutė Alseikaitė-Gimbutienė – pasaulinį pripažinimą pelniusi lietuvių mokslininkė“, *Lietuvos literatūros ir meno archyvo virtuali paroda*: <https://virtualios-parodos.archyvai.lt/lt/virtualios-parodos-itraukios-istorijos/34/marija-birute-alseikaite-gimbutiene-pasaulini-pripazinima-pelniusi-lietuviu-mokslininke/exh-204/korespondencija/case-1031>.

• Svarbiausia informacija apie mokslininkę yra paskelbta „Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje“, daugelyje kitų lietuvių ir užsienio kalbomis išleistų

enciklopedijų ir žinynų, taip pat ir internete.

• 2005 m. Vilniuje veikusi leidykla „Žaltvykslė“ išleido knygą „Marija Gimbutienė. Iš laiškų ir prisiminimų“. Viena iš jos sudarytojų buvo Marijos dukra Živilė Gimbutaitė. Ji sudarė, spaudai parengė ir 2015 m. Kaune veikiančios leidyklos „Naujas lankas“ išleistą knygą „Marija Gimbutienė. Dienoraštis ir prisiminimai“. Knygoje yra paskelbti Živilės prisiminimai apie M. ir J. Gimbutų gyvenimą emigracijoje, jos buitį, kasdienybę bei prisitaikymą prie naujos aplinkos JAV – iš pradžių apsistojus Bostone, o nuo 1963 metų – persikėlus į Los Andželą (Kaliforniją). Aprašomi kelionių su mama įspūdžiais bei patirtimis, jautriai aprašomi M. Gimbutienės paskutiniai gyvenimo metai (1993–1994 m.), jos kova su liga bei gyvenimo saulėlydis. Šie prisiminimai organiškai papildo pačios M. Gimbutienės jaunystės dienoraščius bei jos vyro Jurgio Gimbuto parašytos autobiografijos ištraukas, suteikdami leidiniui asmenišką ir gyvą šeimyninį kontekstą. Leidinyje yra išspausdinti ir vyro Jurgio Gimbuto prisiminimai.

• 2021 m. interneto svetainėje „NARA“ (priegla internete <https://nara.lt/en/articles-lt/marija-gimbutiene>) 2021 m. paskelbtas didelis Neringos Rekašiūtės interviu „O jeigu Dievas yra moteris. Pažinti Mariją Gimbutienę“ su dr. Rasa Navickaitė, kurios mokslinėje disertacijoje nagrinėjamos Marijos Gimbutienės idėjų recepcijos akademiniam pasaulyje ir už jo ribų, bei jos darbų sąsajų su feministiniais judėjimais.

• 2024 m. Vilniuje veikianti leidykla „Kitos knygos“ lietuvių kalba išleido pirmąją išsamią mokslininkės biografiją – knygą „Marija Gimbutienė. Archeologija, Didžiosios Deivės hipotezė, feminizmas“, kurios autorė – dr. Rasa Navickaitė.

NAUDOTA LITERATŪRA:

1. „Marija Birutė Gimbutienė“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*: <https://inx.lv/J6STw>.
2. „Marija Gimbutienė (Alseikaitė) (1921–1994)“, *Lietuvos archeologijos draugija*: <https://inx.lv/J6STk>
3. Neringos Rekašiūtės interviu „O jeigu Dievas yra moteris. Pažinti Mariją Gimbutienę“ su dr. Rasa Navickaite, *NARA*: <https://inx.lv/J6STH>

Parengė Danutė Mukienė